

КРАЄЗНАВСТВО

УДК [930.2 : 94] (477.73) «1917»

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2021.3.86>

*Владислав Пархоменко**

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ МИКОЛАЄВА У 1917 Р. НА СТОРІНКАХ МІСЦЕВОЇ ПРЕСИ

Анотація: *Стаття присвячена аналізу місцевої періодики в якості джерела з історії суспільно-політичних процесів у Миколаєві протягом 1917 року. Аналізується достовірність наведеного фактичного матеріалу, корисність цієї інформації для відображення політичного життя доби Української революції.*

Наголошено, що активне залучення матеріалів періодики сприятиме формуванню доволі об'єктивної картини перебігу історичних подій, активізуватиме вивчення державотворчих процесів початку ХХ ст. вітчизняною історіографією.

Ключові слова: *періодичні видання, визвольна боротьба, державотворення, Миколаїв, Українська революція 1917-1921 рр.*

Важливе значення для дослідження та висвітлення буремних подій нашої історії, зокрема доби Української революції 1917-1921 рр., становлять матеріали численних періодичних видань. Саме газети та журнали надають науковцям чимало синтетичної інформації: поточної, документальної, особової. Періодика також характеризується оперативністю у викладанні подій, доволі детальним описом фактів у вигляді репортажів, оцінок, що значно підвищує її джерельну цінність. Особливо це характерно для революційного 1917 року, коли було скасовано цензуру. Проте слід обов'язково пам'ятати, що кожне видання мало свою «самоцензуру» у вигляді політичних, партійних уподобань і намагалося всіляко викрити діяльність своїх ідеологічних опонентів. Це також певною мірою створює історичне тло, що сприяє кращому розумінню дослідниками подій минулого.

Мета даної статті – на прикладі матеріалів місцевої преси висвітлити суспільно-політичне життя Миколаєва у 1917 році. Джерельною базою стали миколаївські газети ліберального напрямку: «Николаевская газета», «Трудовая газета», херсонська «Родной край». Серед газет соціалістичного спрямування використано «Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов». Це видання відображало ідеологію російських меншовиків та есерів, і лише з січня 1918 р., вже після встановлення радянської влади, перейшло на більшовицькі позиції.

* Пархоменко Владислав Анатолійович – доктор історичних наук, доцент кафедри історії Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського (Миколаїв, Україна);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0911-2941>; e-mail: vlad10031974@gmail.com

Аналіз історіографії, присвяченої періоду Української революції 1917-1921 рр., переконливо засвідчує про широке використання науковцями Півдня України у своїх дослідженнях періодичних видань. Це, зокрема, праці В. Савченка¹, Т. Вінцьовського², Л. Левченко³, Д. Белого⁴, Ю. Котляра⁵, що зайвий раз вказує на актуальність і нагальну потребу широкого залучення матеріалів періодики до наукового обігу. Цієї проблеми торкався також і автор даної публікації⁶.

Основна частина фактів статті наведена автором з періодичної преси – джерела, яке дозволяє простежити динаміку настроїв у суспільстві протягом 1917 р., зрозуміти, що насправді хвилювало населення, як змінювалося сприйняття одних і тих самих явищ у різних партійних колах, соціальних групах – іншими словами, поглянути на події того бурхливого року очима сучасників. Тому і події хронологічно подано за старим стилем, а цитування з газет наведено мовою оригіналу.

1917-й рік миколаївці зустріли з надією на закінчення тривалої Великої війни. Місцеві газети передрукували слова популярного у країні генерала О. Брусилова, де полководець підкреслював, що він «в глубокой вере вполне убежден, как в том, что я жив и стою перед вами, – что в этом году враг будет окончательно разбит»⁷. Якими ж були перші місяці 1917 р. в житті промислового Миколаєва, центру суднобудування на Півдні України? Як завжди в Міській управі градоначальник віце-адмірал А.Г. Покровський у присутності місцевої адміністрації та союзних консулів урочисто привітав городян з наступаючим Новим роком. Вже рік перед «батьками міста» гостро стояло питання про вирішення продовольчої кризи. Міська продовольча комісія задовольнила численні клопотання робочих суднобудівних заводів, які проживали у передмісті Варварівка про видачу також і їм продовольчих карток⁸. Міська адміністрація заспокоювала миколаївців, пообіцявши роздати населенню 55 тисяч карток на одержання цукру⁹. Також градоначальник Покровський запропонував усім городянам, які бажають зайнятися городництвом, звертатися за сприянням до міського управління.

У січні московська Міська управа звернулася до миколаївської адміністрації з проханням надіслати до створюваного Всеросійського центрального музею Великої війни друкованих матеріалів пов'язаних із введенням карткової системи: місцевих продовольчих карток, талонів та ін.¹⁰ У цьому ж місяці миколаївський поліцмейстер Є. Підгорний, який

¹ Савченко В.А. Діяльність анархістських організацій в Україні у 1903-1929 рр.: історичний аспект та політична практика. Київ: Інститут історії України НАН України, 2017. 444 с.

² Вінцьовський Т.С. Вільне місто Одеса в добу Центральної Ради: революційна інтерпретація політичного сепаратизму // Український історичний журнал. 2013. № 1. С. 80-91.

³ Левченко Л.Л. Миколаїв за доби Української Центральної Ради // Миколаївщина: нариси історії революції 1917-1921 років. Миколаїв: Іліон, 2017. С. 17-59.

⁴ Бельї Д.В. Херсонские украинцы в 1917 г. / ред. В.К. Коробов. Херсон: Константы, 1995. 65 с.

⁵ Котляр Ю.В. Повстанство. Селянський рух на Півдні України (1917-1925). Миколаїв-Одеса: ТОВ ВІД, 2003. 196 с.

⁶ Пархоменко В.А. Українізація гарнізону Миколаєва у 1917 р. // Аркасівські читання. Матеріали 7-ї міжнародної науково-практичної конференції. Миколаїв, 2017. С. 129-130.

⁷ Николаевская газета. 1917. 6 января. № 3255.

⁸ Николаевская газета. 1917. 3 января. № 3252.

⁹ Николаевская газета. 1917. 13 января. № 3261.

¹⁰ Николаевская газета. 1917. 27 января. № 3273.

прослужив у місті 15 років, був переведений до Одеського повіту. Новим поліцмейстером став підполковник Д. Соколов, який прибув з Риги¹¹. Місцева преса також традиційно друкувала звіти благодійних організацій про кількість відправлених на Різдво посилок 58-му Празькому і 254-му Миколаївському полкам¹².

Городян не покидали думки і турботи про своїх близьких, що знаходилися на фронті. Місцеві полки, які на початку війни поповнили діючу армію, січень 1917-го, як і раніше, зустріли на позиціях. 58-й Празький піхотний полк, після участі в Брусилівському наступу на Волині, тепер воював на новому Румунському фронті. 254-й Миколаївський полк (сформований у липні 1914 р. із резервістів Миколаєва та Херсонської губернії), зазнав у червні 1916 р. великих втрат від німецьких газових атак у Сморгоні: отруєно 19 офіцерів і 1114 нижніх чинів, і був перекинутий з Білорусі на Буковину¹³.

Проте довготривала, непереможна війна сприяла поширенню антивоєнних настроїв. Місцева преса з кінця 1916 р. у поліцейській хроніці почала друкувати прізвища дезертирів. Так, в газеті від 25 лютого з'явилася характерна замітка про затримання у трактирі «Золотий якір» 19 осіб, що ухилялися від військової служби¹⁴.

1 березня в Миколаєві стало відомо про революційні події у Петрограді. Місцева преса з деяким запізненням відгукнулася на суспільні зміни. Лише 4 березня градоначальник Миколаєва А.Г. Покровский підписав наказ, в якому інформував жителів про зречення государя від престолу¹⁵. Незабаром, 6 березня Тимчасовий уряд призначив миколаївським градоначальником (5 липня ця посада буде скасована) міського голову М.П. Леонтовича. В одному з перших своїх розпоряджень він писав: «предлагаю каждому спокойно заняться своей профессией и ремеслом, не проявлять никаких неправомерных действий, не вводит в городскую жизнь никаких смут и волнений, и вообще не допускать таких действий, которые могли бы нарушить спокойствие и благополучие населения. Особенно прошу учащуюся молодежь продолжать свои учебные занятия и не заниматься политикой»¹⁶.

5 березня делегація робітників попрямувала до Міської управи з вимогою звільнення політв'язнів. Після переговорів вже об'єднана делегація робітників і міського самоврядування домоглася у тюремній адміністрації звільнення 24 осіб¹⁷. У пожежному депо для колишніх 24 ув'язнених був організований сніданок, потім їх розмістили по приватних квартирах.

Як і всюди, виникають нові органи влади. Місцева преса опублікувала звернення робітників суднобудівного заводу «Наваль», в якому визнавалося, що «текущие события застали нас николаевских рабочих, совершенно неорганизованными», лунав заклик негайно утворити Раду робітничих депутатів¹⁸. І 6 березня в Миколаєві у приміщенні Міської думи відбулося організаційне зібрання Ради робітничих депутатів, головою якого

¹¹ Николаевская газета. 1917. 15 января. № 3263.

¹² Николаевская газета. 1917. 11 января. № 3259.

¹³ Пархоменко В.А. К столетию трагедии // Вечерний Николаев. 2016. 8 октября. № 113.

¹⁴ Николаевская газета. 1917. 25 февраля. № 3296.

¹⁵ Николаевская газета. 1917. 5 марта. № 3303.

¹⁶ Трудовая газета. 1917. 8 марта. № 3305.

¹⁷ Трудовая газета. 1917. 7 марта. № 2372.

¹⁸ Трудовая газета. 1917. 6 марта. № 2371.

обрано меншовика В.І. Каушана. Наступного дня представники миколаївського гарнізону утворили Раду військових депутатів¹⁹. Її очолив прапорщик навчальної батальйонної команди 45-го запасного піхотного полку, меншовик-інтернаціоналіст Я.П. Ряппо.

19 квітня з Миколаєва на фронт провели 4 маршові «революційні роти» – тисячу солдатів із місцевого 45-го запасного полку. Для них влаштували урочисті проводи, а робітниками заводу «Наваль» зібрано для представників «революційної» армії 2 тисячі рублів²⁰. Поступово солдатські маси втягуються у політичні події. Так, миколаївський Союз георгіївських кавалерів, під головуванням прапорщика Л. Чепурина, прийняв рішення про скасування носіння нагород, отриманих за «заспокоєння» заворушень 1905-1907 рр.²¹ Також союз закликав позбавити колишнього імператора Миколи II ордена Св. Георгія, а спадкоємця Олексія георгіївською медалі.

Ейфорія перших місяців революції ще сприяла збереженню патріотичних почуттів. Так, збори Спілки офіцерів, кондукторів і матросів Миколаївського військового порту в своїй резолюції засудили більшовицьку пропаганду припинення війни: «мы признаем, что Ленин может принести нам большую пользу пропагандой мира, но не у нас, а в Германии – для чего просим Временное правительство принять соответствующие меры»²².

15 квітня відбулося об'єднання двох Рад у Миколаївську Раду робітничих і військових депутатів під головування меншовика-інтернаціоналіста Я. Ряппо. Виконком об'єднаної Ради складався із 120 осіб. Друкованим органом стала газета «Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов».

Одночасно з Радою у Миколаєві виник ще один орган влади – Комітет громадської безпеки (згодом Громадський комітет), обраний на надзвичайному засіданні Міської думи 6 березня. До його складу входили 20 гласних Міської думи, 20 робітничих депутатів Миколаївської ради, 10 представників військових частин і 10 представників громадських міських організацій²³. Громадський комітет, очолюваний М. Леонтовичем, став місцевим органом російського Тимчасового уряду. Отже, у Миколаєві, як і в більшості регіонів країни, виникло «двовладдя» в особі Ради робітничих і військових депутатів і Громадського комітету.

За постановою Громадського комітету заарештовано одіозних «царських слуг»: жандармського підполковника П. Фокіна, начальника розшукового пункту підполковника Ф. Фокіна і ще трьох поліцейських²⁴. Заарештовано і робітника заводу «Руссуд» І. Белова, який 15 квітня 1915 р. передав Миколі II «хліб-сіль», під час його приїзду до міста, й отримав від імператора подарунок – годинник.

7 березня робітники заводу «Наваль», зупинивши роботи (крім снарядної майстерні), попрямували до Міської думи, щоб «висловити свої почуття». Крім працівників прийшли представники гарнізону та флотського напівекіпажу. Козача сотня 7-го Донського полку, що вважалася оплотом реакційних елементів міста, з'явилася на Соборну площу з червоним прапором. Перед присутніми виступив М. Леонтович, представники Ради робітничих

¹⁹ Трудовая газета. 1917. 12 марта. № 2376.

²⁰ Трудовая газета. 1917. 14 марта. № 2377.

²¹ Трудовая газета. 1917. 25 апреля. № 2410.

²² Трудовая газета. 1917. 6 мая. № 2421.

²³ Николаевская газета. 1917. 7 марта. № 3304.

²⁴ Родной край. 1917. 9 марта. № 1422.

депутатів. Але найбільші овації у присутніх «зірвав» помічник командира порту генерал-майор М. Яковлев: «нет больше превосходительств, нет больше нижних чинов, – есть только граждане!»²⁵.

9 березня М. Леонтович підписав постанову, за якою: «чини полиции впредь до особых распоряжений освобождаются от обязанностей по охране общественного спокойствия»²⁶. Зі служби звільнені всі начальники міських частин і поліцейські наглядачі. 14 березня головним комісаром створеної народної міліції став П.І. Сінкевич. На керівні посади залучено і трьох солдатів 45-го запасного піхотного полку, які мали юридичну освіту. Міліція виникла і в приміських хуторах: Водопій, Широка Балка, Мішкове. У червні штат миколаївської міліції налічував 178 осіб (до революції у місті було 368 поліцейських)²⁷. Громадський комітет приймає рішення передати приміщення каторжної в'язниці для розпорядчого пункту по обслуговуванню поранених і хворих воїнів²⁸.

Україна була охоплена маніфестаціями на честь перемоги «великої і безкровної» революції. 11 березня подібний захід під назвою «День народної свободи» відбувся і в Миколаєві. За словами журналістів, Миколаїв приносив свою присягу справі революції, справі зміцнення нового ладу. На Соборній площі повз представників міського самоврядування і Рад пройшли військові частини. За ними слідували робітники заводів «Наваль» і «Руссуд». Серед червоних прапорів були і портрети лейтенанта П. Шмідта і К. Маркса. Представники українських організацій пройшли з національним прапором і портретом Т. Шевченка. «Высоко над площадью реют 3 аэроплана, сбрасывая в публику красные ленточки и цветы. Публика жадно ловит эти сувениры на память о незабываемом дне»²⁹. У цей же день миколаївський гарнізон урочисто присягнув на вірність новому Тимчасовому уряду³⁰. Через десять днів таку ж присягу склав особовий склад миколаївської пожежної команди на чолі з брандмейстером М. Свіжинським³¹.

У цей час більшовицька група Миколаєва налічувала не більше 20 осіб, тоді як меншовиків було до 300, а організація есерів у травні лише на одному суднобудівному заводі «Наваль» мала близько 500 членів. Навесні 1917 р. із російських соціалістичних партій на Миколаївщині, серед 40 тисяч робітників, широкою підтримкою користувалися меншовики: Д. Лейканд, М. Макотинський, С. Мандельштам. Вони, як талановиті оратори, мали успіх на робочих мітингах Миколаєва. Серед солдатської маси популярні соціалістично-революціонери (есери): В. Костенко, А. Рахмановіч, С. Юріцин. Це пояснюється тим, що аграрна програма партії есерів приваблювала українське селянство, з якого переважно і формувався рядовий контингент армії. Великий вплив серед частини населення багатонаціонального Півдня України мали єврейські соціалістичні партії: Поалей-Ціон і Бунд. Була створена Військова сіоністська організація, що об'єднала єврейсько-військовослужбовців, лікарів і сестер милосердя миколаївського гарнізону³².

²⁵ Николаевская газета. 1917. 8 марта. № 3305.

²⁶ Николаевская газета. 1917. 10 марта. № 3307.

²⁷ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 23 июня. № 43.

²⁸ Трудовая газета. 1917. 17 апреля. № 2404.

²⁹ Николаевская газета. 1917. 12 марта. № 3308.

³⁰ Николаевская газета. 1917. 14 марта. № 3309.

³¹ Николаевская газета 1917. 21 марта. № 3315.

³² Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 24 декабря. № 193.

У серпні в Миколаєві обрано новий склад Міської думи. Зі 102 гласних 63 представляли партію есерів, 15 – соціал-демократів, 9 – єврейську громаду, 5 – партію Народної свободи (кадетів), 3 – Союз домовласників, по одному – інші політичні партії та громадські організації³³.

Активно у Миколаєві проходив процес утворення професійних організацій. Так, 17 квітня відбулося зібрання професійної спілки металістів, яка у січні 1917 р. налічувала лише 407 осіб. Станом на липень у складі профспілки вже перебувало 12614 членів³⁴. До середини липня зареєстровані 24 профспілки, які об'єднували понад 30 тисяч робітників міста.

Організацію політичного життя місцевого селянства взяла на себе селянська комісія Ради робітничих депутатів. Вона об'їжджала села, де проходили мітинги і приймалися резолюції, переважно про підтримку політики Тимчасового уряду. Так, 9 квітня «Трудовая газета» опублікувала листа селян із Митрофанівки, зі словами вдячності членам миколаївської Ради «за то, что в дружественных речах разъяснили местному населению о прошлом России и о значении текущих событий в стране, чем внесли в сердца нас, малопросвещенных крестьян, луч взошедшей новой зари над нашей родиной»³⁵. Ця агітація дійсно мала наслідки. Вже через пару місяців, місцеві газети замість подібних листів-подяк, будуть друкувати повідомлення про розорення поміщицьких маєтків і численні скарги великих землевласників.

Поступово різні соціальні групи протягом 1917 р. втягувалися у політичне життя. Городяни об'єдналися більше, ніж у 60 спілок. Виникли союзи банківських службовців, розвізників води та пива, офіціантів, сестер милосердя, поранених воїнів, перукарів, базарних торговок та ін. Так, на загальних зборах прислуги Миколаєва під головуванням В. Сапожникової «выражено пожелание учиться грамоте»³⁶. Союз домогосподарок вирішив організувати гуртки з пошиття протигазових пов'язок для діючої армії.

18 квітня (1 травня н. ст.) вперше вільно миколаївці вийшли на першотравневу маніфестацію. Газети з подробицями висвітлили цю подію. «В этом празднестве приняли участие не только рабочие заводов и мастерских, но и служащие, приказчики и вообще все те, кто чувствует над собой гнет капитала, кто продает свой труд ...Соборная площадь представляла собою бурлящее море голов и красных флагов»³⁷. Товариством єврейських вчителів на честь визволення єврейського народу від царського гніту організовано маніфестацію 3-х тисяч єврейських дітей до будівлі Ради³⁸.

Проте все більше розкладалася діюча армія. Міста заповнили дезертири. Винятком не став і Миколаїв. Так, у ніч на 24 травня, під час облави, в Миколаєві затримано близько 200 дезертирів³⁹. Все більше розкладався і 45-й запасний піхотний полк. Військові зусилля країни відходили на другий план – населення все більше захоплювало політичне

³³ Левченко Л. Николаев в период Украинской Центральной Рады: взгляд через призму событий и судеб // Южная правда. 2017. 22 апреля. № 45.

³⁴ Трудовая газета. 1917. 4 августа. № 2493.

³⁵ Трудовая газета. 1917. 9 апреля. № 2397.

³⁶ Николаевская газета. 1917. 16 марта. № 3311.

³⁷ Трудовая газета. 1917. 20 апреля. № 2406.

³⁸ Трудовая газета. 1917. 28 апреля. № 2413.

³⁹ Трудовая газета. 1917. 25 мая. № 2433.

протистояння. Так, робітники Миколаївського торгового порту в своїй резолюції звинувачуючи місцеву адміністрацію у контрреволюційних настроях, вказували, що буржуазії «безразлично – мы ли победим Германию, или она нас, лишь бы был побежден рабочий класс»⁴⁰.

Невдалий збройний виступ (3-5 липня) більшовиків і анархістів у Петрограді було засуджено резолюцією миколаївського Ради, яка заявила про підтримку Тимчасового уряду. Так, Рада разом із міським комітетом партії есерів опублікувала відозву до громадян Миколаєва, в якій засуджувалися екстремістські дії партії більшовиків. Влітку також активізувалися і консервативні сили. Миколаївський Союз георгіївських кавалерів обрав верховного головнокомандувача генерала Л.Г. Корнілова своїм почесним членом. Комісія з організації «добровольчої революційної армії», що створена при Миколаївському військово-спортивному комітеті, оголосила запис патріотів до ударного батальйону «смерті», для відправки на фронт «в последний бой за мир народов»⁴¹. Однак через деякий час преса повідомила, що його командир Бігун, прихопивши 8 тисяч руб., виданих на формування батальйону, втік до Одеси⁴².

Влітку в Миколаєві спостерігається зростання впливу на робочі та солдатські маси ліворадикальних сил. Місцева преса з тривогою відзначала: «В Николаеве появились ленинцы, развившие сильную агитацию среди рабочих и солдат. На этой почве среди николаевского населения произошли некоторые волнения»⁴³. У серпні 1917 р. відбулася партійна конференція місцевих більшовиків, чисельність яких становила вже близько 800 осіб. Було прийнято рішення про розрив з меншовиками та створення самостійної більшовицької організації. Головою Миколаївського комітету РСДРП(б) обраний І.С. Скляр⁴⁴.

А 31 серпня бійка, що відбулася на базарі, спровокувала переполох міського масштабу. Службовець міліції О. Перлов придбав у солдата револьвер. Отримавши за зброю 10 руб., солдат вирішив відібрати її назад і покликав на допомогу своїх товаришів. Міліціонер кинувся бігти, відстрілюючись на ходу. Він вбіг у приміщення базарної міліції, за ним увірвалися солдати. Лише втручання робітників і матросів зупинило бійку. Але було пізно: паніка охопила прилеглі міські райони. «Начали поспешно закрываться все магазины на базаре, женщины стремглав помчались по домам, бросая по дороге накупленную на базаре снедь, затрещали телефоны, передавая самые невероятные слухи... Рабочие побросали работу и направились в город защищать Совет... Носились слухи об аэропланах, сделавших налет на город; говорили, что бомбами взорван завод «Наваль» ...что 45-й полк восстал и идет на город»⁴⁵. Цей факт свідчив про наростання політизації міського життя, очікування населенням збройних виступів.

До цих виступів поступово вже готувалися. Головною військовою опорою більшовиків стали загони Червоної гвардії, які формувалися з добровольців, переважно

⁴⁰ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 5 ноября. № 153.

⁴¹ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 5 июля. № 52.

⁴² Известия Херсонского губернского земства. 1917. 23 августа. № 33.

⁴³ Трудовая газета. 1917. 29 июня. № 2463.

⁴⁴ Трудовая газета. 1917. 18 августа. № 2500.

⁴⁵ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 1 сентября. № 100.

робітників. Ще 15 квітня у Миколаєві відбулися збори працівників заводу «Наваль», на яких прийнято рішення організувати робітничу Червону гвардію «для захисту завоювань революції»⁴⁶. Але меншовицьке керівництво Ради відхиляло створення Червоної гвардії. Тому вона була сформована тільки на початку жовтня 1917 р. і налічувала близько 650 бійців, що мали на озброєнні 200 гвинтівок і 100 револьверів⁴⁷.

В ніч з 25 на 26 жовтня у Петрограді Тимчасовий уряд було заарештовано, влада перейшла до більшовиків. Політичне протистояння на Півдні України також поступово переростало у збройне. Головною військовою перепоною для більшовиків у Миколаєві стали військові формування УНР. Як засвідчує місцева преса, вже у перші тижні революції український національний рух проявився і в Миколаєві. Так, відбулося організаційне зібрання «миколаївців-українців», ініційоване товариством «Просвіта»⁴⁸. Від миколаївської «Просвіти» до Києва на Всеукраїнський національний конгрес був делегований інженер заводу «Наваль», есер Б.В. Брояківський.

Проте, місцева преса до появи III-го Універсалу та проголошення УНР, не приділяла належної уваги українському національному руху, що пояснювалося політичними (загальноросійськими ліберальними або соціалістичними) уподобаннями редакцій місцевих газет. Лише проблема українізації місцевого гарнізону знайшла відгук на шпальтах періодики. Російське вище командування влітку 1917 р. ще сподівалося, що поступова українізація в армії зможе утримати солдатські маси на фронті. Тому, верховний головнокомандувач генерал О. Брусилов дозволив формування українських підрозділів. У зв'язку з цим, військовий комендант Миколаєва полковник Меленевський, наказом від 25 червня, запропонував сформувати з бажаючих місцевого гарнізону українські маршові роти, для негайної відправки на фронт⁴⁹. Однак автор знайшов інформацію, що лише восени відбулася відправка українського підрозділу з міста на фронт. Про це свідчить опублікований у місцевій газеті наступний лист:

«Шановний добродію панове редактор! Офіцери і козаки-гайдамаки першого ешелону з м. Миколаєва, щиро просять вас висловити нашу щирю подяку всім українським організаціям м. Миколаєва, прийнявшим участь в проводах ешелону і особливо щирю подяку Українській Робітничій Партії за підношення нам прапора, а також подяку представникам українських організацій О.О. Зимі, Б.В. Брояківському... Хорунжий гайдамацького куреня Савчир»⁵⁰.

Розвал фронту призвів до поширення хаосу по всій Україні. Солдати, які ешелонами покидали фронт, заповнили міста і села, тероризуючи населення. На Миколаївщині грабунки натовпами дезертирів відбулися у Вознесенську та Новому Бузі. У цій ситуації українські військові формування ще відрізнялися своєю дисциплінованістю і боєздатністю. Центром створення збройних сил Центральної Ради на Півдні України стала Одеса, тут із частин місцевого гарнізону стараннями полковника І.М. Луценка та підполковника В.Ю. Змієнка розгорнута Гайдамацька дивізія. Саме гайдамаки, прибувши з Одеси до

⁴⁶ Трудовая газета. 1917. 16 апреля. № 2403.

⁴⁷ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 20 октября. № 139.

⁴⁸ Николаевская газета. 1917. 23 марта. № 3317.

⁴⁹ Трудовая газета. 1917. 27 июня. № 2461.

⁵⁰ Трудовая газета. 1917. 1 октября. № 2534.

Вознесенська, швидко навели порядок, припинивши грабунки в місті, які тривали кілька днів (послані з Миколаєва 120 солдатів і матросів нічого зробити не змогли, а частина з них приєдналася до грабіжників): «К счастью пьяная оргия обошлась без жертв»⁵¹. Пізніше з Одеси кадри гайдамаків були спрямовані для формування українського полку в Миколаєві.

7 листопада Центральна Рада своїм III-м Універсалом проголосила Українську Народну Республіку. Про її підтримку заявили найбільш боездатні частини миколаївського гарнізону. Так, 12 листопада дивізійний комітет окремого Чорноморського мортирного артдивізіону (16 гармат, 600 чоловік особового складу) ухвалив вимагати негайної українізації всього дивізіону, а тим, хто не підтримує це рішення, пропонувалося переводитися до інших військових частин. Артилеристи були впевнені, що Центральна Рада «сможет довести измученный наш край до лучшей доли и прекратит братоубийственную войну»⁵². 14 листопада про підтримку УНР заявили і матроси флотського напівекіпажу.

Восени 1917 р., в регіоні активізували свою діяльність українські політичні партії. На Півдні України найбільш впливовими були українські есери та соціал-демократи. Але у політичному житті краю вони не займали провідних позицій. І хоча під час виборів в Україні до Всеросійських Установчих зборів, у листопаді 1917 р., більшовики отримали лише 10% голосів, розклад політичних сил у багатонаціональному, промисловому Півдні України був дещо іншим. Так, у Миколаєві перемогу здобули більшовики, на другому місці були соціалісти-революціонери, на третьому – блок єврейських партій, на четвертому – кадети, блок українських партій був на п'ятому місці⁵³. Проте, необхідно враховувати той факт, що через малу кількість виборчих дільниць, у виборах взяло участь близько 50% населення.

Побоюючись виступу місцевих більшовиків, Міська дума заявила, що готова встановити тісні зв'язки з Центральною Радою. Так, новий міський голова есер В. Костенко заявив, що УНР «может послужит исходной точкой для возрождения государственной власти»⁵⁴. В опублікованій 16 листопада резолюції миколаївських есерів і меншовиків, Центральна Рада визнавалася центром, здатним підготувати створення демократичної республіки на принципах автономії та федерації національностей, що входять до складу Росії⁵⁵.

3 грудня у Миколаєві відбулася багатотисячна демонстрація на підтримку скликання Всеросійських установчих зборів, в якій взяли участь місцеві партії та громадські організації. У виступах міського голови В. Костенка, голови Міської управи есера Б. Терентьєва, меншовика М. Ісаєва, українського есера Т. Зимі звучали надії на вирішення всіх нагальних проблем суспільства майбутніми Установчими зборами. Більшовики, як і слід очікувати, цю маніфестацію проігнорували⁵⁶. Примітною стала позиція єврейської фракції Думи: її представники М. Левін та І. Рабинович вітали проголошення Української

⁵¹ Трудовая газета. 1917. 12 октября. № 2543.

⁵² Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 16 ноября. № 162.

⁵³ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 15 ноября. № 161.

⁵⁴ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 17 ноября. № 163.

⁵⁵ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 16 ноября. № 162.

⁵⁶ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 5 декабря. № 177.

Народної Республіки, наголосивши, що в III-му Універсалі Центральної Ради вперше гарантувалися права національних меншин⁵⁷.

2 грудня з Одеси до Миколаєва прибуло 400 гайдамаків⁵⁸. Вони стали кадровою основою для формування 23-го українського Запорізького полку. У будинку Технічного товариства (вул. Таврійська, 46) оголошено запис для осіб, які бажали служити в українській армії. Штаб українських військ миколаївського гарнізону очолив К. Бойчук⁵⁹.

Однак, політична благодущність лідерів Центральної Ради, які перебували у полоні соціалістичних ілюзій і розглядали революцію як наднаціональне явище, відкидало саму ідею формування регулярних збройних сил. Така політика, у тих реаліях, мала для УНР катастрофічні наслідки. У грудні 1917 р. Центральна Рада все більше втрачала контроль над політичною ситуацією в Україні. Жовтневий переворот у Петрограді поклав початок боротьбі більшовиків за владу в країні у цілому. З огляду на стратегічне й економічне значення України, більшовицький уряд – Рада народних комісарів намагався якомога швидше встановити контроль над цією територією, спираючись, на місцеві пробільшовицькі військові частини та загони Червоної гвардії. Однак керманічі Центральної Ради були впевнені, що більшовизм не становить серйозної небезпеки. Подібної точки зору дотримувалися і російські політичні партії. Наприклад, миколаївська преса передрукувала статтю «Більшовики при владі» одного з лідерів російських меншовиків М.М. Суханова, в якій підкреслювалося, що влада більшовиків, неодмінно повинна «так же разлагаться, как разлагались в земной атмосфере марсиане в романе Уэллса»⁶⁰. Частина моряків Миколаївського порту, обговоривши політичну ситуацію, висловилися за створення уряду з усіх соціалістичних партій, за скликання Установчих зборів і засудили насильницьке захоплення влади більшовиками⁶¹. 104 робітника-українця такелажного цеху заводу «Руссуд» на загальних зборах, під головуванням М. Скачка, визнали Центральну Раду «высшем органом власти на Украине»⁶².

Тим часом політична ситуація у Миколаєві загострилася. 6 грудня секція Червоної гвардії Ради робітничих і військових депутатів спільно з представниками гарнізону та флотського напівекіпажу утворили Військово-революційний комітет «для захисту свободи і революції», почавши підготовку до захоплення влади в місті⁶³. Газета «Родной край» з тривогою писала про більшовицькі настрої солдатів 45-го запасного полку. «В полку началась резкая агитация сначала против начальника гарнизона, а затем – против некоторых офицеров... Пока солдатские волнения не вышли из пределов казарм, но опасность эксцессов над офицерами не исключена»⁶⁴.

Перші постріли на вулицях Миколаєва пролунали в ніч з 15 на 16 грудня. У результаті провокації червоногвардійців, казарми гайдамаків були обстріляні з кулемета, були поранені. А вранці 16 грудня, вже гайдамаки зупинили й обстріляли на розі вулиць

⁵⁷ Левченко Л. Николаев в период Украинской Центральной Рады...

⁵⁸ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 3 декабря. № 176.

⁵⁹ Пархоменко В.А. Вказ. праця. С. 130.

⁶⁰ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 3 ноября. № 151.

⁶¹ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 5 ноября. № 153.

⁶² Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 24 ноября. № 168.

⁶³ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 12 декабря. № 182.

⁶⁴ Родной край. 1917. 3 ноября. № 1614.

Спаської та Глазенапівської автомобіль, в якому червоногвардійці перевозили боеприпаси. Загиблі та поранені були з обох сторін⁶⁵. Для припинення конфлікту було скликано збори, на яких представники від Військово-революційного комітету та Миколаївській Ради об'єднаних українських організацій утворили комісію у складі 13 осіб для вирішення політичних суперечок мирним шляхом. На зборах, які тривали три години, зазначалося, що кровопролиття неприпустиме, що Миколаєву «предстоит быть вольным городом на Украине, и что здесь этот вопрос штыком не решится»⁶⁶.

Але всі надії на досягнення компромісу з більшовиками були марними. У місті назрівав новий збройний конфлікт. Після створення в Харкові у грудні 1917 р. більшовицького уряду – Народного Секретаріату, робітники заводів «Наваль» і «Руссуд» вимагали негайного встановлення влади Рад. Більшовицька агітація все більш проникає у села. Так, сільські сходи Себиного і Гур'івки 28 грудня постановили: «Не признавать Киевской украинской рады, а признавать принципиально Харьковскую центральную раду»⁶⁷. У Миколаєві про свій нейтралітет заявили флотський напівекіпаж і Морський арсенал, які раніше підтримували Центральну Раду.

У таких умовах, більшовики, користуючись підтримкою робочих міста і деяких військових частин, зважилися піти на проголошення радянської влади. На початку січня 1918 р. відбулися перевибори до Ради. У її новому складі більшовики отримали 45%, ліві есери 15%, а їх політичні опоненти (меншовики і праві есери) – близько 40%. Тепер прихильники радянської влади становили більшість. 23 січня 1918 р. після збройних сутичок із військами УНР, у місті встановлено радянську владу. Перша влада більшовиків протрималася у Миколаєві до середини березня 1918 р., до приходу німецько-австрійських військ.

Таким чином, аналіз місцевої періодики яскраво засвідчує як революційні події 1917 р. стали переломними і для всієї країни, і для жителів Миколаєва. Основна маса миколаївців вітала падіння монархії. Великі були їхні сподівання й очікування на майбутні політичні та соціально-економічні зміни. Трирічні військові випробування викликали у городян сумніви в здатності та вмінні влади вирішувати назрілі проблеми. Війна, яку суспільство у 1914 р. сприйняло як Другу Вітчизняну, принесла багато розчарувань, а на порядку денному стояло питання про якнайшвидше її закінчення. Проте подальші політичні події та погіршення економічної ситуації не виправдали очікувань городян, не змогли консолідувати суспільство. Всі свої надії одна частина миколаївців поклала на Всеросійські Установчі збори, інша – на Українську Центральну Раду, третя – на Ради робітничих і військових депутатів. Кінець року затьмарився початком громадянського протистояння – збройними зіткненнями між прихильниками більшовиків і військами УНР. Попереду Миколаїв очікували нові випробування.

⁶⁵ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1917. 17 декабря. №187.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Известия Николаевского Совета рабочих и военных депутатов. 1918. 3 января. № 199.

Vladislav Parkhomenko

Social and political life of Mykolaiv in 1917 on the pages of the local press

Abstract: The article is devoted to the analysis of local periodicals as a source on the history of social and political processes in Mykolaiv during 1917. The author analyzes the reliability of the given factual material, the usefulness of this information for displaying the political life of the times of the Ukrainian revolution. The article examines the process of creating new government bodies, activating the activities of political parties on the pages of local newspapers. The attitude of the local population to political events is shown.

Local periodicals reflect the life of Mykolaiv on the eve of the revolution, in the conditions of the economic crisis caused by the First World War. Based on material from newspapers, the creation of new authorities in Mykolaiv in the spring of 1917 is shown: the Council of Workers and Military Deputies, the Public Committee, the People's Police.

There is an increase in the struggle between different political parties, which intensified in the fall of 1917 after the Bolshevik coup. The local press is an important source on the history of the creation of the troops of the Ukrainian People's Republic in Mykolaiv. Ukrainian Zaporozhye regiment, artillery units became the main military force of the Ukrainian Central Rada in Mykolaiv.

It is noted that the political confrontation in Mykolaiv ended in December 1917 with an armed struggle between the troops of the Ukrainian People's Republic and supporters of Soviet power. The factors that led to the defeat of the forces supporting the Ukrainian Central Rada are analyzed.

It is noted that the active use of periodicals will contribute to a more detailed study of the events of the Ukrainian revolution of 1917-1921 by modern historical science.

Keywords: periodicals, liberation struggle, state building, Mykolaiv, Ukrainian revolution of 1917-1921